

UČITEĽ PSYCHOLÓGIE Z POHLĀDU ŽIAKOV STREDNÝCH ŠKÔĽ

Marta Valihorová, Monika Keppertová¹, Denisa Šukolová²

¹Katedra psychológie, Pedagogická fakulta, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

²Centrum edukačných vied, Pedagogická fakulta, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Anotácia: Príspevok je venovaný odbornej a sociálnej kompetentnosti, efektívite výučby, silným, slabým stránkam a ideálnym vlastnostiam učiteľov psychológie, ktorých sme v niekoľkých parametroch porovnávali aj s učiteľmi matematiky. Pri meraní kompetentnosti sme použili dotazník TES – Teacher evaluation by students (Ryan, Ryanová, 2005), na meranie ostatných premenných boli použité vlastné originálne meracie nástroje. Výskumnú vzorku tvorilo 121 žiakov tretích ročníkov stredných škôl vo veku od 17 do 19 rokov. Zistili sme, že žiaci považujú za sociálne kompetentnejších učiteľov psychológie, v odbornej kompetentnosti sa učitelia psychológie a matematiky podľa žiakov nelíšia. Sociálna kompetencia u učiteľov psychológie sa rovnako tak významnejšie podieľa aj na efektívite výučby. Pozitívne boli hodnotené charakteristiky ako ľudský prístup, schopnosť zaujať či humor. Žiakom naopak na hodinách psychológie chýba viac aktivizácie a tvorivosti a tiež ochota učiť sa od žiakov.

Kľúčové slová: učiteľ psychológie, odborná a sociálna kompetentnosť, efektívnosť výučby, ideálne vlastnosti

Úvod

Naše školstvo prechádza v súčasnosti premenou. Z poskytovania vedomostí sa akcent prenáša skôr na to, ako tieto vedomosti používať. V rýchlo meniacom sa svete, v ktorom sme zaplavovaní informáciami a mnohými príležitosťami je totiž stále ťažšie ukotviť sa a nájsť životnú rovnováhu. Preto sa v poslednej dobe čoraz častejšie stretávame s pojmami ako emočná inteligencia, sociálne kompetencie či soft skills a čoraz častejšie si uvedomujeme, že sú kľúčom nielen k šťastnému životu, ale aj k pracovnému úspechu. Vedieť sa vyznať vo svojich pocitoch a motívoch, zvládať stres, úspešne komunikovať s inými, rozumieť ich potrebám – to sú schopnosti, ktoré potrebuje pre život každý. Preto považujeme za veľmi pozitívny jav, že vyučovací predmet psychológia získava na stredných školách stále väčšiu vážnosť. Na druhej strane, naznačené skutočnosti stavajú učiteľov psychológie do neľahkej pozície. K tomu, aby dokázali odovzdať žiakom v krátkom čase, nielen vedomosti, ktoré si budú pamätať, ale aj sociálne kompetencie, ktoré dokážu využívať, potrebujú veľa kreativity, schopnosť vytvoriť pozitívnu atmosféru, získať záujem žiakov, a tiež veľa taktu pri komunikácii o témach, ktoré môžu byť pre žiakov emočne nabité. V dobe, kedy sa transformuje systém vzdelávania žiakov musíme myslieť taktiež na zmenu v príprave a vzdelávaní učiteľov. Jednou z možností, ako prístup ku príprave pedagógov zefektívniť je výskumná analýza už pôsobiacich učiteľov na školách, na ktorých budeme nazeráť cez reflexiu a vnímanie žiakov.

Vývinové špecifiká pohľadu žiaka na učiteľa v adolescencii

Vágnerová (2000) uvádza, že v období adolescencie sa žiakov pohľad na učiteľa mení. Dospievajúci celkovo horšie prijímajú authority a formálna autorita už nemá takú moc ako v minulosti. Dokážu však oceniť niektoré charakterové vlastnosti, charizmu a tiež odborné kompetencie. Medzi dospelými hľadajú vzory, ktoré by mohli nasledovať a učiteľ tak môže získať ich rešpekt a autoritu prirodzenú. Musí však byť pripravený na to, že môžu testovať hranice, snažiť sa vyprovokovať ho, polemizovať s ním, alebo úplne ignorovať jeho požiadavky. Pre dospievajúcich je často dôležité mať možnosť prejavit' svoj názor, možnosť rovnocenne diskutovať a byť učiteľom rešpektovaný. Bývajú vo vzťahu k dospelým tiež konfliktnejší a tieto konflikty sa môžu snažiť demonštratívne vyostrovať, preto by učiteľ mal byť aj dobrým diplomatom. Dôležité pre nich je, aby bol učiteľ spravodlivý, názorovo konzistentný, emočne stabilný, primerane sebavedomý a aby sa jeho slová a činy zhodovali. Takéhoto učiteľa budú dospievajúci pravdepodobne rešpektovať. Podľa Vágnerovej (2002) pubescenti väčšinou nemajú záujem o učivo. Ich hlavnou motiváciou v učení je snaha vyhnúť sa problémom, ale vynaložia pri tom len toľko úsilia, koľko je nevyhnutne nutné. Dospievajúci rebelujú voči hodnotám dospelých, medzi ktoré patrí aj výborný školský prospech. Žiakom sa nepáči, keď musia byť len pasívnymi prijímateľmi, ktorí počúvajú monológ učiteľa, aj keď sa im zdá často nejasný alebo nezmyselný. Preto je vhodné nechať žiakom vo vyučovaní viac priestoru, aby sa mohli prejavit', dať im možnosť vyjadrovať svoje názory, prispieť svojimi poznatkami, zaradiť do vyučovania viac praktických a názorných aktivít, aby sa mohli sami stať aktérmi diania.

Ideálny učiteľ z pohľadu žiakov

V každom historickom období si formuje spoločnosť isté predstavy o tom, aký má byť učiteľ a aké vlastnosti a charakteristiky by mal mať ak smeruje k ideálu. V súčasnosti sa tieto požiadavky definujú ako profesijné štandardy, ktoré by mal dosiahnuť učiteľ v priebehu svojej prípravy na vysokej škole. Ako sme už naznačili, pre efektívnu prípravu učiteľov je však dôležité i to, akých učiteľov by si priali žiaci. I keď túto myšlienku nemožno považovať za novú, výskumy ponúkajúce poznatky o tom, aké charakteristiky a vlastnosti by mal mať ideálny učiteľ z pohľadu žiakov naberajú na váhe až v posledných rokoch (Průcha, 2002). Jedným z prvých, ktorý sa touto témou zaoberal bol americký psychológ Ryans (1960), ktorý uskutočnil rozsiahlu štúdiu, zahŕňajúcu okolo 6000 učiteľov. Na základe jej výsledkov vytvoril vlastnú metodiku na zisťovanie vzorcov učiteľovho správania na vyučovaní. Najdôležitejším prínosom však bolo identifikovanie vlastností učiteľa, ktoré boli pri vyučovaní najefektívnejšie. Ideálny učiteľ by podľa Ryansa (1960) mal byť priateľský, so systematickým prístupom a mal by podporovať žiakov v aktivite. Beijaard s kolektívom (2005) na túto tému uskutočnil výskum na vzorke tridsiatich učiteľov, ktorí získali reputáciu vynikajúcich pedagógov. Pozorovatelia sledovali hodiny týchto učiteľov a údaje získavali aj pomocou interview. Snažil sa zistiť, čo je tou kvalitou, ktorá robí učiteľa uznávaným a úspešným. Na základe výsledkov svojho výskumu vytvoril koncept autentického učiteľa. Autentický učiteľ so študentmi vychádza ako s príbuznými ľudskými bytosťami, nie len ako s materiálom pre prácu, má realistické očakávania, nepodlieha ľahko sklamaniu, hľadá si školu, ktorá svojím prostredím podporuje a odmeňuje jehopozitívny prístup a nové metódy. Je súčasťou dobrého a pevného učiteľského kolektívu, kde sa mu dostáva podpory a inšpirácie a aktívne sa snaží neustále profesionálne rásť.

Skúmanie problematiky u nás a v Českej Republike

Podľa rozsiahleho výskumu STEM/MARK (2009), ktorý sa uskutočnil v Českej republike je pre žiakov najdôležitejšou vlastnosťou, ktorú by mal dobrý učiteľ mať, spravodlivosť. Mal by byť aj priateľský, odborne dobre pripravený, k žiakom by mal pristupovať ako k partnerom, mal by využívať zaujímavé metódy výučby, v triede by mal dokázať udržať určitú disciplínu, ale prejavovať pri tom aj zmysel pre humor a mal by venovať pozornosť každému žiakovi. V sonde boli porovnávané taktiež ideálne predstavy žiakov a ich rodičov s ich videním reality na školách. Najhoršie dopadli učitelia v hodnotení schopnosti udržať si disciplínu, v pomáhani slabším žiakom a podnecovaní lepších žiakov. Výraznejšia nespokojnosť bola prejavovaná aj v súvislosti so snahou učiteľa venovať sa žiakom individuálne. Aj na Slovensku sa uskutočnila rozsiahla štúdia, v ktorej sa 2525 žiakov prostredníctvom dotazníka vyjadrovalo k tomu, ako hodnotia svojich triednych učiteľov, slovenčinárov a matematikárov. Z týchto výpovedí bol zostavený profil priemerného učiteľa, z najpozitívnejších výpovedí profil ideálneho učiteľa. Oba typy profilov boli následne porovnávané s autoreflexiou 227 učiteľov. Výsledky ukázali, že sebahodnotenie učiteľov sa v podstate prelína s predstavou žiakov o ideálnom učiteľovi, väčší rozdiel bol len v jednej oblasti – učitelia sa vnímali ako prísnejší. Z hľadiska dĺžky praxe učiteľa, či geografickej lokality sa nenašli významné rozdiely medzi učiteľmi. Najpozitívnejší vzťah mali žiaci k svojim triednym učiteľom. Matematikárov hodnotili žiaci v porovnaní so slovenčinármi ako menej prísnych. Autori štúdie hľadali tiež vzťah medzi progresom žiakov a vlastnosťami učiteľov. Významné korelácie sa zistili pri hodnotení triednych učiteľov – žiaci, ktorí hodnotili svojich triednych učiteľov pozitívnejšie, viac napredovali. Významný bol aj vzťah medzi vnímaním prísnosti matematikára a zlepšovaní žiakov vo vyučovanej látke. Žiaci neistých matematikárov boli na tom so znalosťami z matematiky opačne. Z celkového obrazu dát vyplynulo, že väčšina žiakov (až 93,4%) hodnotila svojich učiteľov ako zábavných, so zmyslom pre humor. Približne 75% učiteľov získalo hodnotenie zrozumiteľne vyučujúcich, väčšinou dobre naladených a priateľských. Len okolo 50% hodnotení však potvrdzuje, že učitelia netrestajú žiakov a pomáhajú im pri problémoch (Juščáková a kol., 2013). Holeček (2014) radí medzi základné kritéria hodnotenia úspešného učiteľa žiakmi jeho osobnostné vlastnosti – zmysel pre spravodlivosť, temperamentné a charakterové vlastnosti; didaktické schopnosti – odborná pripravenosť učiteľa, záujem učiteľa o svoj obor, motivácia učiteľa, používanie foriem a metód vo vyučovaní, schopnosť vysvetľovania; a pedagogicko-psychologické charakteristiky – vzťah učiteľa k žiakom, spôsob jeho hodnotenia, pedagogický takt. Tieto kritériá Holeček (2014) využil vo svojich výskumoch a zistil, že učiteľ by mal byť spravodlivý, správať sa priateľsky, mal by vytvárať príjemnú atmosféru v triede, mal by dokázať veľa žiakov naučiť, nemal by robiť podrazy, ani nikoho v triede zosmiešňovať. Za ideálneho učiteľa považujú žiaci navyše takého, ktorý si dokáže v triede udržať poriadok a disciplínu – je primerane dominantný. Z toho vyplýva, že žiaci preferujú učiteľov, ktorí majú radi deti, a ktorí s nimi súcítia, zároveň však musia byť dôsledný a primerane prísny. Veľký význam má pre žiakov u učiteľa zmysel pre humor, sebavedomé vystupovanie a tiež zaujímavá forma vyučovania (Průcha, 2002).

Explicitné ciele štúdie

Výsledky výskumov zaoberajúcich sa hodnotením učiteľov, ich efektívnosťou a zisťovaním predstáv o ideálnom učiteľovi sú početné. Absentujú však zatiaľ výskumy, ktoré by sa zaoberali priamo učiteľmi psychológie. Nevieme preto zatiaľ určiť, ako si počínajú v týchto ukazovateľoch a či sa vďaka svojmu na vzťahy orientovanému vzdelaniu dokážu správať počas vyučovacieho procesu v porovnaní s inými učiteľmi sociálne kompetentnejšie. Na základe výskumného problému sme formulovali nasledovné výskumné otázky: (1) Ako

vnímajú žiaci učiteľov psychológie v porovnaní s učiteľmi matematiky v odbornej, sociálnej kompetentnosti a ich silných a slabých stránkach?; (2) Aké vlastnosti sú podľa žiakov najdôležitejšie charakteristiky ideálneho učiteľa psychológie?; (3) V čom sa učitelia psychológie z pohľadu žiakov najviac líšia od ideálu?; (4) Súvisia dosiahnuté kompetencie učiteľa psychológie s rozsahom a hĺbkou vedomostí jeho žiakov?.

Metódy

Použité meracie nástroje sme vo väčšine prípadov tvorili pre účely výskumu sami. Hlavným dôvodom tvorby originálnych metodík bol záujem o väčšie množstvo premenných, ktorých zachytenie sme museli poňať úsporne vzhľadom na vytvorený priestor pre meranie na oslovených školách. Výskumnú vzorku predstavovali žiaci piatich stredných škôl. Všetky použité metodiky ako aj súbor zapojených participantov opisujeme podrobne v nasledovných častiach.

Výskumný súbor

Výskumu sa zúčastnilo 126 žiakov, výsledky piatich žiakov sme však museli vo fáze spracovávania z dôvodu nesprávneho alebo nekompletného vyplnenia dotazníkov vynechať. Výskumný súbor teda tvorilo 121 žiakov tretích ročníkov stredných škôl vo veku od 17 do 19 rokov. Zámerným výberom sme zvolili päť stredných škôl a pri ich výbere sme prihliadali na niekoľko faktorov. Prvým kritériom bolo, aby sa na danej strednej škole vyučovala psychológia a aby ju vyučoval učiteľ, ktorý zároveň nevyučuje aj na inej škole z nášho výberu. Ďalej sme brali do úvahy, aby žiaci, ktorých budeme porovnávať mali približne rovnaký vek a zároveň relatívne porovnateľné vedomosti zo psychológie. Porovnateľnosť vedomostí sme sledovali podľa množstva doteraz absolvovaných vyučovacích hodín psychológie. Nakoniec sme výskum uskutočnili na štyroch gymnáziách a jednej strednej zdravotníckej škole v okrese Poprad. Všetci gymnazisti mali v čase testovania psychológiu po prvýkrát, a to dvakrát týždenne. Žiaci tretích ročníkov strednej zdravotníckej školy mali psychológiu už od druhého ročníka, ale len jedenkrát do týždňa. Vo výskumnej vzorke bolo o niečo viac dievčat ($n = 68$) ako chlapcov ($n = 53$). Väčšina našich respondentov mala v čase testovania 18 rokov ($n = 77$), 17 rokov ($n = 41$) a niekoľko respondentov malo 19 rokov ($n = 3$). Od žiakov mladších ako 18 rokov sme potrebovali povolenie rodičov, aby sa mohli zúčastniť nášho výskumu. Na jeho získanie sme využili rodičovské združenie, kde sme rodičom mohli stručne prezentovať zámer nášho výskumu. Keďže naši participanty sa vyjadrovali o svojich učiteľoch psychológie a matematiky, považujeme za vhodné priblížiť aj skupiny učiteľov. Všetky učiteľky psychológie boli ženy vo veku od 27 do 45 rokov ($AM = 33,8$ rokov). U matematikárov boli zastúpené obe pohlavia – tri ženy a dvaja muži. Vekové rozpätie matematikárov bolo 30 až 56 rokov ($AM = 36,2$).

Výskumné metodiky

Na meranie kompetentnosti sme použili metodiku TES –Teacher Evaluation by Students (Ryan, Ryan, 2005), ktorá bola vytvorená pre stredné školy. Keďže dotazník ešte nebol preložený do slovenčiny, robili sme pre potreby nášho výskumu spätný preklad z anglického jazyka. Slovenskú verziu sme vyhotovili v dvoch verziách – hodnotenie učiteľa psychológie a hodnotenie učiteľa matematiky. Tieto verzie sa líšili iba názvom, inštrukciou a používaním rodov. Pri preklade dotazníka sme vynechali otvorenú položku „Prečo?“, ktorá nasledovala v pôvodnej verzii za každou položkou dotazníka. Urobili sme tak z časových dôvodov. TES

sa skladá z dvoch častí. Prvá časť sa venuje odborným kompetenciám učiteľa a pozostáva z 15 položiek (napr. rozumie svojmu odboru, vždy býva dobre pripravený...). Respondent má pri každej položke možnosť zvoliť si svoju odpoveď na škále od 1 – málokedy do 5 – takmer vždy. Druhá časť sa venuje sociálnym kompetenciám učiteľa a pozostáva zo 14 položiek, pričom odpovede sa pohybujú znovu v rozmedzí škály od 1 - málokedy do 5 – takmer vždy. Na konci dotazníka sa nachádzali ešte 2 otvorené položky. V prvej z nich mali žiaci za úlohu, spomenúť si aspoň na jednu vec, ktorú robí ich učiteľ/učiteľka výborne, v druhej mali uviesť niečo, v čom by sa ešte mohol/a zlepšiť.

Dotazník sme vyhodnocovali tak, že sme vypočítali priemernú hodnotu z čísel, ktoré žiak vo všetkých škálových položkách dotazníka označil. Čím vyššia hodnota nám vyšla, tým pozitívnejšie žiaci učiteľa vnímali. Počítali sme celkové skóre, ako aj samostatné skóre pre časti odborné kompetencie a sociálne kompetencie. Dve otvorené otázky na konci dotazníka sme vyhodnocovali kvalitatívne. Odpovede participantov sme zaraďovali do kategórií podľa ich významu, pričom tieto kategórie sme postupne zužovali, pokiaľ to bolo možné. Získali sme tak zoznam najsilnejších a najslabších stránok učiteľov psychológie a matematiky. Jednotlivé kategórie sme potom zoradili podľa frekvencie ich výskytu. Dotazník TES sme okrem jeho pôvodného zámeru využili aj na zisťovanie vlastností ideálneho učiteľa psychológie. Požiadali sme žiakov, aby zakrúžkovali čísla siedmich položiek označujúcich podľa ich názoru najdôležitejšie charakteristiky ideálneho učiteľa psychológie. Tieto údaje sme vyhodnotili kvantitatívne – spočítali sme, koľko krát bola zakrúžkovaná každá z položiek.

Na zisťovanie efektivity výučby sme zostavili vlastný test zo psychológie. Test pozostával z desiatich otázok, pričom každá poskytovala respondentovi štyri možnosti správnej odpovede. Pri zostavovaní testu sme vychádzali z učebných osnov a zo skúseností pedagógov vyučujúcich psychológiu na SŠ. Otázky sme vyberali tak, aby čo najviac vypovedali o porozumení učivu a o schopnosti aplikovať ho a nie len o namemorovaných vedomostiach. Pri ich výbere sme sa inšpirovali taktiež prípravnými zverejnenými testami slovenských i českých univerzít na nácvik k prijímacím skúškam pre odbor Psychológia. Cieľom bolo zmapovať nielen štandardné vedomosti zodpovedajúce tretiemu ročníku SŠ, ale aj nadštandardné vedomosti, ktoré môžu poukázať na to, že učiteľ vzbudil záujem žiakov o predmet a svoj výklad obohacuje o množstvo zaujímavostí, rozpráva v kontextoch, či motivuje žiakov k samoštúdiu. Po testových otázkach nasledovali ešte tri dotazníkové otázky. Žiaci v nich vyjadrovali svoj názor na zaujímavosť, dôležitosť a využiteľnosť v praxi toho, čo sa na hodinách psychológie naučia. Za každou otázkou nasledovali tri možnosti, ku ktorým bola priradená škála od 1 (najpozitívnejšie hodnotenie) do 4 (najnegatívnejšie hodnotenie). Vyhodnocovanie testu prebiehalo nasledovne: za každú správnu odpoveď v testovej časti získali žiaci jeden bod; v dotazníkovej časti sme označené číselné hodnoty spriemerovali a výslednú hodnotu sme odpočítali od celkového skóre v testovej časti. Čím lepšie vedomosti žiak preukázal a čím pozitívnejšie bolo jeho hodnotenie predmetu, tým vyššie skóre mohol získať.

Výsledky

Dáta boli štatisticky spracovávané pomocou programu SPSS. Využívaná bola deskriptívna a inferenčná štatistika, v rámci ktorej bolo vopred zhodnocovaná distribúcia dát. Od výsledkov čiastkových analýz sme následne odvodzovali použitie parametrickej alebo neparametrickej verzie testu.

Na zhodnotenie rozdielov v kompetentnosti sme používali v rámci celkového skóre kompetentnosti aj v rámci čiastkových ukazovateľov kompetentnosti (odbornej a sociálnej)

T-test pre dva nezávislé výbery. Žiaci hodnotili učiteľov psychológie (AM= 3.38) v porovnaní s učiteľmi matematiky (AM= 3.19) signifikantne ako celkovo kompetentnejších ($t= 3.666$, $p= 0.000$). V rámci odborných kompetencií nebol medzi skupinami zaznamenaný štatistický významný rozdiel. Na úrovni sociálnych kompetencií boli opäť v porovnaní s učiteľmi matematiky (AM= 2.94) lepšie hodnotení učelia psychológie (AM= 3.25), ($t= 4.881$, $p= 0.000$).

Aby sme dokázali zhodnotiť najsilnejšie a najslabšie stránky učiteľov psychológie a matematiky, spracovali sme kvalitatívne dáta, ktoré nám poskytli posledné dve otvorené otázky v TES. Odpovede žiakov sme zaradovali do kategórií podľa významov, kým bolo ešte možné množstvo kategórií redukovať. Nakoniec sme jednotlivé kategórie usporiadali podľa frekvencie ich výskytu. V oboch skupinách učiteľov žiaci vyzdvihli najmä ich ľudský prístup k žiakom ($n = 38$ a 30) a tiež zmysel pre humor ($n = 12$ a 10). Za najväčší nedostatok u učiteľov psychológie označilo až 35 žiakov priveľa zbytočného memorovania a väčšie množstvo ($n = 30$) sa sťažovalo na to, že učiteľ psychológie nedokáže na svojej hodine viesť žiakov k dostatočnej disciplíne, čo sťažuje vyučovanie. Učelia matematiky sú podľa žiakov najmä príliš prísny ($n = 28$). Najčastejšie odpovede žiakov uvádzame v Tabuľke 1.

Tabuľka 1

Najsilnejšie a najslabšie stránky učiteľov – obsahová analýza

Učelia psychológie				Učelia matematiky			
Silné stránky	f	Slabé stránky	f	Silné stránky	f	Slabé stránky	f
Ľudský prístup	38	Zbytočné memorovanie	35	Ľudský prístup	30	Prílišná prísnosť	28
Dokáže zaujať	17	Slabá disciplína	30	Zrozumiteľnosť výkladu	24	Netrpezlivosť	12
Humor	12	Prílišná prísnosť	11	Individuálny prístup	11	Nadmerné očakávania	11
Zaujímavé aktivity	8	Nespoľahlivosť	4	Humor	10	Neovládané emócie	11

Vysvetlivky: f = frekvencia výskytu odpovedí

Odpoveď na otázku aké vlastnosti sú podľa žiakov stredných škôl najdôležitejšie charakteristiky ideálneho učiteľa psychológie, sme zistili z dotazníka TES, v ktorom žiaci zakrúžkovali položky označujúce podľa ich názoru najdôležitejšie charakteristiky učiteľa psychológie. Spočítali sme množstvo hlasov, ktoré získala každá položka a zostavili sme tak poradie charakteristík ideálneho učiteľa. Najväčšie množstvo hlasov získali položky označujúce charakteristiky dobrá znalosť odboru ($n = 107$), udržanie disciplíny v triede ($n = 89$) a spravodlivé známkovanie ($n = 84$). Nasledovali charakteristiky ako využívanie tvorivých aktivít, podnecovanie aktivity žiakov, zábavnosť či schopnosť veľa naučiť.

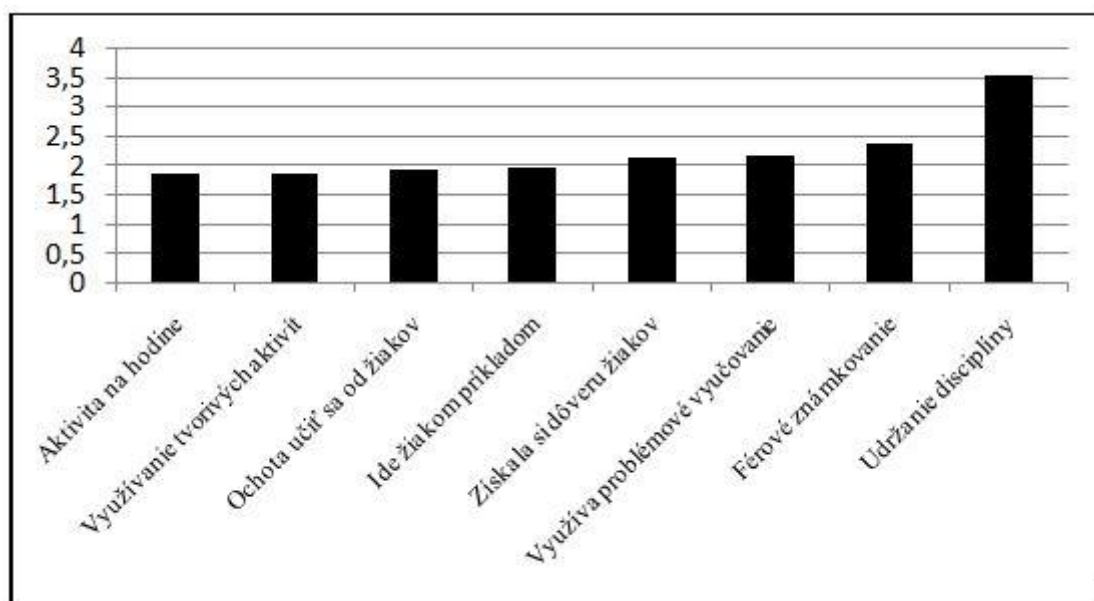
Odpoveď na otázku v čom sa učelia psychológie z pohľadu žiakov najviac líšia od ideálu, sme zistili podľa toho, v ktorých položkách hodnotili v dotazníku TES žiaci svojich učiteľov najhoršie. Príslušné hodnoty sme získali tak, že sme vypočítali priemerné skóre, ktoré učelia psychológie získali od žiakov v jednotlivých položkách. Žiaci najhoršie

hodnotili množstvo aktivity na hodine a využívanie tvorivých aktivít učiteľmi vo vyučovaní ($n = 1.87$), nasledované ochotou učiť sa od žiakov ($n = 1.95$). Položku udržanie disciplíny na vyučovaní hodnotili prekvapivo dobre, v rozpore s doterajšími zisteniami ($n = 3.56$). Ďalšie výsledky uvádzame v Grafe 1.

Zhodnocovanie súvislosti medzi kompetentnosťou učiteľa psychológie a vedomosťami žiakov sme uskutočnili pomocou Pearsonovho korelačného koeficientu. V najužšom vzťahu s úrovňou vedomostí žiaka bola hodnota celkových kompetencií učiteľa ($r = 0.265$). Prehľad všetkých výsledkov uvádzame v tabuľke 2.

Graf 1

Najväčšie nedostatky vo vyučovaní učiteľa psychológie

Tabuľka 2

Súvislosť medzi kompetentnosťou učiteľa psychológie a vedomosťami žiakov

		Celkové skóre v kompetentnosti	Odborné kompetencie	Sociálne kompetencie
Úroveň vedomostí žiakov	r	0.265**	0.206*	0.253**
	p	0.003	0.023	0.005

Vysvetlivky: r = Pearsonov korelačný koeficient, p = hladina štatistickej významnosti, ** = $p < 0.01$, * = $p < 0,05$

Diskusia

Komparačné analýzy v rámci odbornej a sociálnej kompetentnosti poukazujú na to, že žiaci vnímajú učiteľov psychológie v porovnaní s učiteľmi matematiky ako celkovo kompetentnejších. Na týchto rozdieloch sa však výraznejšie podieľa skôr sociálna kompetentnosť, keďže v rámci odbornej kompetentnosti sme rozdiel nezaznamenali.

Domnievame sa, že táto skutočnosť vyplýva najmä z charakteru vyučovacieho predmetu. Psychológia je predmet, ktorý môže byť vyučovaný nielen aktívnymi, ale aj tvorivými metódami, kde učiteľ môže dať žiakom priestor preukázať svoje osobnostné predpoklady a schopnosti, ale zároveň ich u žiakov aj rozvíjať. Vzhľadom na tieto skutočnosti sa od učiteľov psychológie akosi automaticky očakáva, že budú sociálne zručnejší a pedagogicky taktnejší. Analýza najsilnejších a najslabších stránok učiteľov odhalila, že za spoločný pozitívny menovateľ prístupu možno tak u učiteľov psychológie ako aj matematiky považovať najmä ľudský prístup a humor. Medzi ďalšie silné stránky učiteľov psychológie patrila schopnosť zaujať. Naopak, ako najslabšiu stránku uviedli žiaci zbytočné memorovanie a neschopnosť učiteľov udržať dostatočnú disciplínu. Učitelia matematiky sa javili ako príliš prísni, ich vysvetľovanie učiva však bolo považované za zrozumiteľné. Celkovo sa silné a slabé stránky učiteľov oboch skupín málokedy zhodovali. Nazdávame sa, že ide najmä o dôsledok obsahu predmetu. Predmet psychológia je pútavejší vďaka témam, s ktorými majú žiaci vlastné skúsenosti, a na ktoré majú vytvorené vlastné názory. Schopnosť zaujať a aktivizovať však nemusí byť stále dôsledne zvládaná, čo sa prejavilo pri hodnotení udržiavania disciplíny počas vyučovania.

V súvislosti s analýzou ideálu učiteľa psychológie sa naše výsledky zhodujú s mnohými východiskami (napr. STEM/MARK, 2009; Holeček, 2014). Žiaci za najdôležitejšie vlastnosti ideálneho učiteľa psychológie považovali dobrú znalosť oboru, udržanie disciplíny v triede a tiež férové známkovanie, čo môžeme chápať ako spravodlivosť učiteľa. Ako ďalšie najdôležitejšie charakteristiky žiaci v dotazníku zakrúžkovali využívanie tvorivých aktivít. Na základe získaných údajov sme dospeli k záveru, že všeobecný koncept ideálneho učiteľa z pohľadu žiakov existuje bez ohľadu na aprobáciu učiteľa. Predstavy, ktoré žiaci cez koncept ideálneho učiteľa demonštrujú napokon úzko nadväzujú aj na ich vývinovo špecifické potreby (Vágnerová, 2000/2002).

Za najväčšie nedostatky učiteľov psychológie označili žiaci využívanie tvorivých aktivít, aktivitu na hodine ako aj využívanie problémového vyučovania. Domnievame sa, že tieto výsledky nie sú príliš lichotivé, nakoľko učiteľ psychológie má širokú škálu aktivizujúcich a produktívnych metód, ktoré môže na hodinách psychológie uplatniť a pomocou nich žiakov aktívne zapájať do vyučovania či rozvíjať ich schopnosť kriticky myslieť. Navyše, ak vychádzame z predošlých záverov, kde tvorivé aktivity predstavovali súčasť ideálnych hodín psychológie, musíme konštatovať, že medzi potrebami žiakov a tým ako vnímajú skutočnosť existuje zásadný rozpor. V tejto časti výsledkov sme ďalej zaznamenali aj určitú inkonzistentnosť. Žiaci totiž za najslabšiu stránku učiteľa psychológie považovali schopnosť udržať na hodine dostatočnú disciplínu – medzi najväčšími nedostatkami však už tento problém výraznejšie nefiguroval. Zistenie považujeme za vhodný námet pre ďalší výskum, ktorý by sa mohol orientovať práve na problém udržiavania disciplíny na aktívnych hodinách a na problém tolerancie žiakov k akcelerovanej zmene aktuálnej dynamiky v triede.

Výskumné šetrenie v poslednom bode preukázalo, že dosiahnuté kompetencie učiteľa psychológie súvisia s hĺbkou a rozsahom vedomostí jeho žiakov. Tesnejšiu súvislosť výkonu žiakov sme v porovnaní s odbornými kompetenciami zaznamenali so sociálnou kompetentnosťou. Výsledok nadväzuje na naše prvé zistenia, kde sme konštatovali pozitívnejšie vnímanie sociálnej kompetentnosti u učiteľa psychológie v porovnaní s učiteľom matematiky. Tu sa preukázalo, že sociálna kompetentnosť nie je iba akýmsi automaticky očakávaným konštruktom žiakov, ale skutočne prvkom, ktorý pri vyučovaní psychológie značne podporuje efektívnosť.

Záver

Ak by sme sa mali pokúsiť o zhrnutie výsledkov, mohli by sme konštatovať, že výskum podporil predošlé zistenia v oblasti existencie ideálneho obrazu učiteľa, ktorý sa zdá byť nezávislým od aprobácie učiteľa. Na druhej strane sme zaznamenali aj určité špecifiká, ktoré so sebou učenie psychológie prináša. Na mysli máme najmä zistenia ohľadom sociálnej kompetentnosti, ktorá sa ukázala nie len ako veľmi pozitívne hodnotená ale aj efektívna v zmysle výkonu žiakov. Na záver dodávame, že i keď učitelia psychológie dopadli v hodnotení žiakmi uspokojivo, zaznamenali sme aj nedostatky, ktoré predstavujú impulzy pre edukačnú prax aj pre prípravu učiteľov. Žiaci by ocenili na hodinách psychológie menej memorovania a viac zaujímavých a tvorivých aktivít. Pri pregraduálnej príprave by sme mali venovať viac pozornosti technikám, ktoré pomôžu učiteľom lepšie zvládať disciplínu žiakov na hodinách. Sociálne kompetencie majú väčší potenciál (oproti odborným) významne sa podieľať na kvalite vedomostí žiakov. V procese prípravy budúcich učiteľov psychológie by preto malo väčšiu úlohu zohrávať cieľené budovanie sociálnych kompetencií.

Literatúra

- Beijaard, D., Meijer, P. C., Morine-Dersheimer, G., Harm, T. (2005). *Teacher Professional Development in Changing Conditions*. Amsterdam: Springer Science & Business Media.
- Holeček, V. (2014). *Psychologie v učitelské praxi*. Praha: Grada.
- Juščáková, Z. a kol. (2013). *Indikátory kvality vzdelávania v hodnotení škôl*. Bratislava: NUCEM.
- Průcha, J. (2002). *Učitel: současné poznatky o profesi*. Praha: Portál.
- Ryans, D. G. (1960). *Characteristics of Teachers*. Washington D. C.: American Council on Education.
- Teacher evaluation by students*. (2005). National Schools of Character: Award Winning Practices. Published and distributed by the Character Education Partnership. Dostupné na internete: <http://www.rucharacter.org/file/Microsoft%20Word%20%20Teacher%20Evaluation%20by%20Students%281%29.pdf>
- STEM/MARK (2009). *Sociologický výzkum zaměřený na analýzu Struktury postojů a očekávání veřejnosti k oblasti školství, výchovy a vzdělávání: Část 2. Postoje rodičů a žáků ke vzdělávání*. Praha: STEM/MARK.
- Vágnerová, M. (2000). *Vývojová psychologie Dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál.
- Vágnerová, M. (2002). *Kognitivní a sociální psychologie žáka základní školy*. Praha: Karolinum.

PSYCHOLOGY TEACHER FROM THE VIEW OF SECONDARY SCHOOL PUPILS

Abstract: This paper is dedicated to professional and social competence, effectiveness of education, strong and weak points and ideal qualities of psychology teachers, which were compared in several parameters with teachers of mathematics. To measure the competence we used TES questionnaire - Teacher evaluation by students (Ryan, Ryan, 2005), to measure other variables were used own original questionnaires. Research sample consisted of 121

secondary school pupils, aged 17-19 years. We found that students evaluated social competencies of psychology teachers better than social competencies of teachers of mathematics. Also, social competence among psychology teachers is the most important characteristic involved in effective education. Friendly approach, the ability to be interesting and humor were evaluated very positively. In contrary, lessons of psychology lacked more activism, creative activities and also the willingness to learn from students.

Key words: psychology teacher, professional and social competence, effectiveness of education, ideal characteristics